

Personalet og en del af de oppegående patienter (med papirshatte) fotograferet i epidemihusets have kort efter opførelsen i 1894. Epidemihuset havde 24 sengepladser, og hovedparten af de indlagte var børn med difteritis og skarlagensfeber.

Epidemihuset på Bavnehøj - Esbjergs første sygehus

Af Nick Nyland

Difteritis

Med feber, smerter i halsen og hivende efter vejret blev en 5 årig dreng den 11. januar 1894 indlagt på epidemisygehuset i Esbjerg. Det var åbnet blot 2 dage tidligere, og drengen var den anden patient. Diagnosen blev hurtigt stillet, det var den frygtede difteritis. Hævelse og difteriske belægninger havde lukket drengens hals næsten helt til.

I løbet af eftermiddagen forværredes tilstanden. Den lille patient kæmpede for at få luft, og sygehusets læge O. Bruun blev tilkaldt. I hast blev en kloroformmaske lagt over patientens ansigt, og da bedøvelsen få minutter efter var effektiv, blotlagde Bruun med et snit luftrøret. Med endnu et snit blev dette også åbnet, og en kanyle blev gennem åbningen sat ned i luftrøret.

Virkingen viste sig omgående. Drengens blå-lilla ansigtsfarve svandt, og vejtrækningen blev rolig. Han faldt i en dyb søvn og var tilsyneladende reddet.

De følgende dage bedredes tilstanden yderligere, og han kunne drikke lidt vand. Alle åndede lettet op, krisen var øjensynlig overstået. Men den 4. dag kl. 3 om natten indtraf katastrofen. Drengen fik pludselig et voldsomt kvælninganfald, og Bruun blev igen i hast tilkaldt. Han skiftede kanylen ud, men forgæves. Drengen kunne ikke få vejret, og hjælpeløse måtte Bruun og de 2 plejersker se på, at han døde.

En senere undersøgelse afslørede, at der nedenfor kanylen havde sat sig en sej slimprop fast, så lufrøret var lukket helt af.

Få dage senere døde også sygehusets tredje patient, en 11 årig dreng, ligeledes af difteritis.

Det var en uhyggelig start for sygehuset, der netop var opført for at tage sig af de mange smitsomme sygdomme, især difteritis. Men ulykkerne blev heldigvis ikke ved, og da Bruun efter det første år kunne gøre resultatet op, viste det sig, at hele 90% af difteritispatienterne var blevet udskrevet raske.

Inden vi går videre med beskrivelsen af Esbjergs første sygehus, vil vi kaste et blik på forholdene i Esbjerg i årene inden sygehusets oprettelse.

Esbjergs første læge

Læge O. Bruun havde i 1876 nedsat sig som Esbjergs første læge, og indtil sygehuset på Bavnehøj blev bygget i 1894, behandlede han de syge i hjemmene. Hvis han skønnede det absolut nødvendigt med indlæggelse, foregik det på sygehuset i Varde. Men på den tid var der langt til Varde og heller ikke altid plads, så højst 20-30 patienter om året blev indlagt.

Halvdelen af dem var patienter med syfilis eller gonorre. I 1890'erne blev der på enkelte dage indlagt 4-5 unge kvinder ad gangen til behandling for kønssygdomme, formentlig piger fra det sam-

me »offentlige« hus. Af uransagelige grunde blev adresserne på disse patienter ikke anført i journalerne, så en kortlægning af Esbjergs bordeller i de glade 90'ere ad den vej er ikke mulig. Esbjerg var for alvor blevet en havneby, og vardenserne kunne med god grund omdøbe »den franske syge« til »den esbjergensiske syge«.

De fleste andre sygdomme og skader behandlede Bruun i patienternes hjem. Han har beskrevet de usle forhold, som mange mennesker i Esbjerg dengang levede under, stuvet sammen som de var i fugtige kældre og mørke baghuse, fordi boligbyggeriet pga. den store tilflytning ikke kunne følge med. »Her måtte de besørge sengeredning, søvn, madlavning, spisning og til dels også afføring, arbejde, leg, læsning osv.« fortæller han. Og så har han endda ikke nævnt de mange fødsler med den uhyggeligt høje børnedødelighed.

Ikke sjældent måtte Bruun under disse forhold operere de difteritissyge børn, og dem var der mange af, når epidemierne med få års mellemrum hærgede. Han var en ihærdig læge, og man fortalte respektfuldt om hans frygtesløshed, idet han rensede tilstoppede kanyler ved at puste dem ud.

Det siger sig selv, at plejen og opsynet med de syge under sådanne forhold var helt utilstrækkelig. Der var ganske vist begyndt at dukke hjemmesygeplejersker op, idet sygeplejeforeninger og menighedsråd ansatte sygeplejersker til at hjælpe gamle eller syge, der havde svært ved at klare sig selv i hjemmet. Men denne form for hjemmepleje var kun i sin vorden, og behovet kunne slet ikke dækkes. Esbjerg var i løbet af 1880'erne oven i købet blev Ribe amts største by, så der var mange, der lå syge under kummerlige forhold.

Ny sundhedspolitik

I slutningen af 1800-tallet oprettede amterne overalt i Danmark epidemisygehuse, og ved de allerede eksisterende sygehuse opførtes epidemifdelinger, i reglen bygninger, der lå lidt afsondret fra det øvrige sygehus.

På den ikke-epidemiske afdeling var der 4 sengepladser for tilskadekomne. Her nyder patienter og personale eftermiddagssolen. Denne del af epidemisygehuset ligger uforandret på toppen af Bavnehøj og tilhører nu Cocio Chokolademælk.

Grunden var naturligvis opdagelsen af, at bakterier var årsag til de mange smitsomme sygdomme, hvor især tyfus, skarlagensfeber og difteritis var hyppige. Ved at isolere de smittede på epidemisygehusene håbede man at kunne begrænse smitte-spredningen, og behandlingen var ifølge epidemiloven gratis.

På den måde søgte samfundet så at sige at beskytte sig mod sygdommene. De smittede blev holdt strengt isoleret, og ethvert samkvem med dem blev forhindret. At den forbedrede kirurgiske teknik og bedøvelse i visse tilfælde muliggjorde behandling var med til at øge befolkningens accept af sygehusanbringelsen, men det var

ikke den væsentligste grund til sygehusbyggeriet.

Adskillige gange gjorde Bruun amtsrådet opmærksom på de manglende muligheder for at isolere smitsomt syge, sådan som han var forpligtet til efter loven, og i 1888 fulgte amtslægen sagen op med en skrivelse, hvori han anbefalede opførelse af et epidemisygehus i Esbjerg. Men amtsrådet valgte at udskyde Esbjergprojektet og først udbygge sygehusene i Ribe og Varde med epidemiafdelinger.

Da sundhedsstyrelsen af hensyn til den mest effektive smittebegrænsning helst så, at befolkningen havde kort vej til sygehusene, opmuntredes amterne til at bygge flere mindre epidemihu-

se. Det støttede jo Bruuns og amtslægens skrivelser, og derfor opførte Ribe amt endelig et epidemisygehus i Esbjerg i 1894. I 1903 og 1908 fik henholdsvis Grindsted og Brørup et tilsvarende, så amtet blev ligeligt dækket. Det er mange af disse tidligere epidemihuse, som amterne i øjeblikket har så stort besvær med at få nedlagt igen af rationaliseringsgrunde.

Epidemisygehuset på Bavnehøj

Det nybyggede epidemisygehus i Esbjerg bestod ved indvielsen i januar 1894 af 2 bygninger. En epidemiafdeling med plads til 24 smittefarlige patienter og en økonomibygning, kaldet sygehuset, med køkken, vaskekælder og personalerum. Havnebyggeriet i Esbjerg gav anledning til mange skader, og derfor var der i økonomibygningen indrettet 2 sygestuer med i alt 4 sengepladser til kvæstede og andre akut ikke smitsomt syge.

Bruun blev også den første sygehuslæge, og den første sygeplejerske var en af byens hjemmesygeplejersker. Den første patient var en 7 årig dreng, og i hans journal har Bruun den 9. januar 1894 skrevet: *»Patienten har ligget i hjemmet med en let difteri og haft sygehusets første sygeplejerske til disposition. Da hun i dag er trådt i funktion, er drengen fulgt med«*. Der var øjensynlig ingen afløser for hjemmesygeplejersken, eller også har man ønsket at begynde indkøringsfasen med en nem patient.

Difteritis var i epidemihusets første tid den altdominerende indlæggelsesårsag. Af det første års 302 indlagte var 2/3 difteritispatienter, og heraf døde *»kun«* 10%. 35 (11%) havde tyfus, mens 17 (6%) var indlagt med skarlagensfeber. Patienternes gennemsnitsalder var 19 år, og der var lige mange af hvert køn. Det var hovedsagelig yngre mennesker, som blev indlagt, hvilket ikke kan undre, da skarlagensfeber og difteritis er typiske børnesygdomme. På almindelige sygehuse som f.eks. Varde sygehus var gennemsnitsalderen på samme tid næsten 30 år.

Gennemsnitlig var patienterne indlagt i 17 dage, men det tal dækker over store forskelle. Difteritispatienterne lå i reglen kun få dage, mens patienterne med skarlagensfeber var indlagt i mange uger. De blev først erklæret for helbredt, når hudafskalningen var overstået, og det varede ikke sjældent 8-10 uger. I al den tid skulle de holdes isoleret, og det var naturligvis hårdt for især mindre børn og stillede store krav til personalet.

Den lave dødelighed på mellem 8 og 10% var i øvrigt ikke usædvanlig på datidens sygehuse. De fleste har den opfattelse, at 1700- og 1800-tallets sygehuse var rene lighuse, hvor patienterne lå i skidt og snavs og døde som fluer. Det er helt forkert. Vore første sygehuse var efter datidens målestok moderne og veludstyrede og bød patienterne forhold, der ofte var himmelvidt bedre end det, de var vant til hjemmefra. Tilmed var det nøje præciseret i sygehusenes reglementer, at kun patienter med udsigt til helbredelse kunne modtages. Det er kun, når man anlægger vor tids normer, at de manglende behandlingsmæssige og hygiejniske muligheder springer i øjnene.

Drukneulykker

De 4 senge på skadeafdelingen i økonomibygningen (sygehuset) stod sjældent tomme. Her lå patienter med forskellige kvæstelser. En del var søfolk og fiskere. Ofte er deres adresse kun angivet ved et skibsnavn, fordi de ikke var bosat i Esbjerg.

I april 1894 blev en 26 årig fisker indlagt. I beruselse var han faldet overbord, men heldigvis lå kutteren i havnen, så han blev hurtigt trukket op. På kajen blev der foretaget genoplivning, hvorefter han bragtes til sygehuset. Ved indlæggelsen var han vågen, men klagede over ondt i brystet, hostede og fik hurtigt feber. Formentlig var der trængt vand ned i lungerne, og nu var en alvorlig lungebetændelse under udvikling. Penicillin kendtes jo ikke på den tid, og Bruun valgte at årelade ham, hvilket i følge journalen kortvarigt let-

Overlæge Cold arbejder i sygehusets lille operationsstue 1909. Samme år flyttede sygehuset til mere rummelige og tidsvarende forhold i det nybyggede kommunale sygehus i Østergade (det senere Centralsygehus), og bygningerne på Bavnehøj indrettedes til Esbjergs første alderdomshjem.

tede på vejtrækningen. I nogle dage svævede han mellem liv og død, men han må have haft en stærk konstitution, for 9 dage efter blev han udskrevet helbredt.

I sygehusets første år blev der indlagt 2 personer efter drukneulykker. Den anden indlæggelse fik ikke så lykkelig en afslutning. Patienten var en 22 årig sømand fra Holmsland forhyret på en kvase. Den 5. november 1894 faldt han udenbords under sejlads. Han lå i vandet i 15 minutter, inden skibet kom tilbage til ham, og han var bevidstløs, da han blev trukket ind. Man forsøgte om bord at hælde vandet ud af ham og fik gang i vejtrækningen. Efter 2 timers sejlads lykkedes

det at nå ind til Esbjerg, hvor han blev indlagt på sygehuset.

Ved ankomsten hertil var han iskold og bevidstløs og trak kun vejret svagt. Han blev påny endevendt og ved tryk på brystkassen forsøgte Bruun at udtømme vand. Han fik kunstigt åndedræt, blev froteret og dækket med varmedunke, men puls og vejtrækning blev svagere og svagere, og 1 time senere døde han.

Bortset fra åreladningen og de forgæves forsøg på at hælde vandet ud af de druknede var de anvendte genoplivningsmetoder jo rigtige set med vore øjne, men altså desværre forgæves i det sidste tilfælde. Også i den sidste journal har Bruun

Patienter, personale og pårørende opstillet til fotografering forand den ikke-epidemiske afdeling. Officielt var afdelingen kun beregnet til 4 patienter, men som det også ses på billedet, var der i reglen overbelægning.

noteret, at sømanden havde indtaget alkohol inden ulykken, og det kan forklare, hvorfor han så hurtigt mistede bevidstheden.

Vi ved ikke, om alkoholforbruget var større hos fiskere og sømænd end i andre erhverv, men de 2 eksempler viser, at til søs var og er konsekvenserne af alkoholindtagelse ofte helt anderledes katastrofale end på landjorden.

Børneskader og trafikulykker

Børns ophold på hospital har altid været en vanskelig sag. På epidemisygehuset på Bavnehøj var det ikke ualmindeligt, at mødre blev indlagt sammen med deres syge børn og opholdt sig på syge-

huset i hvert fald de første dage. Den ordning var naturligvis ikke altid nok til at berolige børnene. Midt på sommeren 1894 blev en 2 årig dreng indlagt med brud på det ene lårben efter under leg at være faldet på gulvet.

Drengen havde ondt og klagede sig, men øjensynlig anvendtes ikke smertestillende medicin, eller også kunne man ikke få barnet til at tage det. Efter 5 dages skrigeri måtte man opgive behandlingen på sygehuset. I journalen står der lakonisk: »Barnet er uroligt og forhindrer de andre patienter i at få ro. Hjemsendes til videre behandling i hjemmet«.

Trafikken var allerede dengang årsag til mange

ulykker, og der blev indlagt mange kvæstede, som var kommet til skade pga. løbske heste og væltede vogne. En anden tidstypisk skade var en 18 årig tjenestekarl hos en kolonialhandler, som blev ramt i armen af et glasskår fra en sifon, der eksploderede, mens han var i færd med at fylde sodavand på den. Blodet fossede ud fra en pulsåre, og tililende forsøgte forgæves at lægge en forbindelse på. På sygehuset blev blødningen standset, men karlen døde alligevel kort efter af blodtabet. Blodtransfusion var en behandling, der kun eksperimenteredes med enkelte steder i Europa, og kendskab til blodtyper havde man slet ikke.

Sygehuset nedlægges

I 1898 døde Bruun pludselig af en hjerneblødning kun 50 år gammel, og i 1899 overtog købstaden Esbjerg sygehuset fra amtet. Det gav anledning til overvejelser om sygehusvæsenets fremtid. Alle, og især den nye sygehuslæge E. Cold, var enige om, at sygehusforholdene var for små og utilstrækkelige i Esbjerg, der stadig var en by i voldsom vækst.

Foreløbig nøjedes man med at indrette et lille operationsrum i sygehuset og udvide kapaciteten med et par senge. I byrådet kunne man ikke enes om at bygge et nyt sygehus, flertallet mente ikke, at byen havde råd. Nødløsningen blev, at Sct. Jo-

sephsordenen fik overdraget en grund i Nørregade, hvor den for egen regning opførte Sct. Josephs Hospital i 1904. Her købte Esbjerg kommune så sengeplads. Først i 1909 opførtes Esbjergs kommunale sygehus, der i 1945 fik navneforandring til Centralsygehuset i Esbjerg.

Det lille sygehus på Bavnehøj fungerede således helt til 1909, da patienterne overflyttedes til kommunens nye sygehus. De gamle bygninger blev herefter indrettet til Esbjergs første alderdomshjem, der i 1929 blev afløst af alderdomshjemmet Ved Skoven. I Tage Sørensens bog »Esbjerg før 1940« er gengivet et maleri, der viser, hvor idyllisk det tidligere sygehus tog sig ud i 1929. Bygningerne solgtes til Gartnernes Salgsforening, der i 1964 overdrog dem til den nuværende ejer Cocio Chokolademælk.

Sygehusbygningerne ligger der endnu, og økonomibygningen ses med uforandret ydre på toppen af Bavnehøj, når man kører sydpå fra Østre Havnevej ad Gammelby Ringvej lige før jernbanebroen. Epidemibygningen derimod er næsten forsvundet i om- og tilbygninger.

Nick Nyland, f. 1946, læge, Fyrvej 22, Esbjerg. Forfatter til flere artikler om medicinsk-historiske emner samt bøgerne: »Vardes 3 sygehuse« (1987) og »Sygdom og sundhed gennem 2000 år i Ribe amt« (1990).